

ЯВЛЕНИЕТО РОБСТВО В БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАВОСЪДНА ПРАКТИКА

Ива Пушкарлова-Гочева

THE PHENOMENON OF SLAVERY IN BULGARIAN CRIMINAL LEGISLATION AND JURISPRUDENCE

Iva Pushkarova-Gocheva

Abstract: *The crime of slavery has been introduced in European criminal legislations ever since 2000 but still not in Bulgaria. Fragmented hypotheses of practices similar to slavery may find reference in some crimes against marriage, family and youth and human trafficking aimed at compulsory submission, but the protection given by the Bulgarian law is insufficient. The article argues that the phenomenon is independent and recognizable within the structure of crime and until expressly criminalized it enjoys tolerance which stimulates its being committed, typically together with other grave crimes.*

Key words: *slavery, servitude, forced submission, human trafficking, exploitation, forced marriage, prostitution, debt bondage*

„Никой въ Българското Княжество не може ни да купува, нито да продава човечески същества. Всекой робъ от какъвто полъ, вера и народностъ да бъде, свободенъ става, щом стъпи на българска територия.“
(чл. 61 от Търновската Конституция, 1879 г.)

Всеки роб, който потърси убежище на транспортно средство, плаващо под флага на някоя от страните по тази Конвенция, става свободен.“
(чл. 4 от Допълнителната конвенция на ООН от 1956 г. относно премахването на робството, търговията с роби и институтите и обичаите, подобни на робството)

Според Глобалния индекс на робството за 2016 г. общо 45,8 млн. души от 167 държави живеят в някаква форма на робство, макар официално то да е отменено навсякъде по света след 1981 г.¹ В списъка, воден от Северна Корея и Уз-

бекистан, където поробеното население надхвърля 4%, България официално заема 32-ро място със засегнати 0,4 % (около 30 000) от нейните граждани и 94-то място по ефективност на държавната реакция².

Традиционно, българското наказателно законодателство пренебрегва явлението робство³. От Освобождението до началото на XXI век в официалните идеологии доминира убеждението, че то не е и исторически не е било присъщо за структурата на престъпността, извършвана под българска юрисдикция, а предпоставките за осъществяването му отмират.

Исторически българските наказателни закони не преследват същинското поробване и подобните му институти като самостоятелни престъпления, макар някои проявни форми на подобните на робство практики и обичаи да са относими в обхвата на състави на различни престъпления против личната свобода, брака, семейството и младежта и трафика на хора⁴. Този подход почти не се повлиява от процесите в между-

¹ Последната държава, която го отменя, е Мавритания, през 1981 г.

² С най-висок процент поробено население в ЕС е Полша (0,476%), а с най-нисък – почти всички западноевропейски и скандинавски държави (0,018%). Наравно с България са Балтийските републики, Кипър, Чешката Република и балканските държави без Турция. В световен план Нидерландия води по ефективна държавна реакция срещу робството.

³ Такива констатации и у **Велчев, Б.** Робството и българското наказателно право, С.: Сиела, 2016.

⁴ Изводът важи и за единствените две разпоредби, преследващи търговията с роби – продажбата в робство на лишено от свобода лице по чл. 291 от НЗ от 1896 г. (отм.) и даването на съгласие от майка за продажбата на нейно дете

народното право. Женевската Конвенция за премахване на робството от 1926 г., която първа официално определя понятието, не е ратифицирана от България. Първият относим акт, към който държавата се присъединява, е Допълнителната конвенция на ООН от 1956 г. относно премахването на робството, търговията с роби и институтите и обичаите, подобни на робството (по-долу ДК), ратифицирана през 1958 г. Забрана за поробване се съдържа и в Международния пакт за с икономически, социални и културни права, ратифициран през 1976 г., и в Европейската конвенция за правата на човека, ратифицирана през 1992 г. Едва през 1998 г. е ратифицирана Конвенция № 105 на МОТ относно премахването на принудителния труд от 1957 г. (КМОТ‘105). Под влиянието на интеграционните процеси България се присъединява и към Конвенция № 182 на МОТ относно най-тежките форми на детски труд от 1999 г., ратифицирана през 2000 г. (КМОТ‘182), конвенциите и протоколите относно трафика на хора и правата на детето след 2000 г. Въпреки това наказателноправната защита срещу робството остава непълна и идейно неоформена.

Настоящото изложение търси да обогати възродения в научната литература дебат, като изложи допълнителни аргументи за наличието на нормативна празнота в българското наказателно законодателство и за необходимост от изрично криминализиране на робството предвид и наличието на данни в съдебната практика за неговата разпространеност.

1. Понятието за робство е развито в международни актове, влезли в сила за България, и обяснителните насоки към тях и е коментирано в научната литература⁵.

Тясното понятие се отнася до правното положение или фактическото състояние на човек, спрямо когото се упражнява някое или всички правомощия, присъщи на правото на собственост (чл. 7, б. „а“ от ДК).

Търговията с роби е самостоятелно явление, определено в чл. 7, б. „с“ от ДК като всеки акт по пленяване, придобиване или предаване на човек с намерение да бъде поробен, придобиване на роб с цел да бъде продаден или разменен, излагане на показ за продажба или замяна на човек, придобит с тази цел, както и всеки друг акт на търговия или превозване на роби по какъвто и да е начин или с каквото и да е средство.

Институтите и обичаите, приравнени на робството, се групират според особеностите на поробения в три групи.

Към първата се отнасят **зависимостта за дългове** и **крепостничеството** по смисъла на чл. 1 от ДК и чл. 3 от КМОТ‘182. Те не зависят от особеностите на пострадалия и често засягат и неговото семейство, и членовете на домакинството му⁶.

Втората група обхваща практики за поробване на жени, предвидени в чл. 1 „с“ от ДК и чл. 3, б. „а“ от КМОТ‘182 и основаващи се на деформации на брачното положение на жената – **продаване в брак**⁷, **предоставяне на съпруга**⁸ и **наследяване на съпруга**⁹.

по чл. 182б от действащия НК. Нормата на чл. 291 е ограничена с оглед формата и структурата на изпълнителното деяние, а тази на чл. 182б – и с оглед субекта и предмета. За анализ на двата текста вж. **Велчев, Б.** цит. съч.

⁵ Вж. **Пушкарлова, И.** Трафикът на хора, С.: Сиби, 2012, с.101 и сл.; **Велчев, Б.**, Цит. съч., с.20 и сл. и цитираната там литература.

⁶ **Дълговата зависимост** е правно или фактическо положение, при което длъжник предоставя своите лични услуги или личните услуги на трето лице, намиращо се под негов контрол (напр. негово дете) като залог срещу задължението си. Услугите са неопределени по естество и неограничени по продължителност и не могат да доведат до погасяване на дълга съгласно разумната преценка за тяхната стойност. **Крепостничеството** е правно или фактическо положение на арендатор, който по силата на закон, обичай или договор е задължен да живее и да полага труд на земя, принадлежаща другиму, или да предоставя определени услуги на собственика на земята, възмездно или не, и не е свободен да промени това положение, което обикновено се разпростира и върху лицата от семейството и домакинството му.

⁷ Обещаване или предаване в брак на жена, лишена от правото да откаже, срещу заплащане на парична сума или непарично обезщетение на нейните родители, законни представители, семейство или друго лице или група, която упражнява власт над нея.

⁸ Право на съпруга, на неговото семейство или на неговия род да предаде жена, която му е съпруга, другиму срещу обезщетение или при други обстоятелства.

⁹ Закон или обичай, според който след смъртта на съпруга си жената преминава към друго лице, което е негов наследник, най-често като негова съпруга.

Най-богата е групата на практиките за **поборване на деца**, изброени в чл. 1, б. „d” от ДК, чл. 3 от КМОТ‘182 на МОТ, Насоките на ООН за прилагане на Конвенцията на ООН за транснационалната организирана престъпност от 2000 г. и протоколите към нея и актовете към Конвенцията за правата на детето — предаване на дете от единия или и от двамата му биологични родители или законния му представител другиму с цел то или неговият труд да бъдат експлоатирани, вкл. незаконно осиновяване; полагане на принудителен или задължителен труд¹⁰, вкл. принудително или задължително мобилизиране за участие във въоръжени конфликти и използване за просия¹¹; сексуална експлоатация, вкл. използване на проституция и за порнография; използване, склоняване или предлагане за извършване на незаконни дейности, вкл. кражби, произвеждане и трафик на наркотици; всякакви други форми на труд, който по своето естество или обстоятелствата, при които се полага, е вероятно да увреди здравето, сигурността или морала на децата, вкл. тежък домакински труд.

Анализът на съдебната практика по трафик на хора с цел принудително подчинение¹² очертава престъпни практики, характерни с изолиране и лишаване на пострадалия от лично време и пространство, вкл. чрез отнемане и смяна на документи за самоличност, постоянно придружаване, забрана за контакт с други лица, задължителни текущи контакти с дееца, задължителна продължителност и ритуалност на ежедневни дейности. Описаните ограничения са системни и организирани в стратегия за държане в подчинение. Отношението към пострадалия е подчертано де-хуманизирано и деперсонализиращо¹³, а експло-

атацията му е значително по-интензивна спрямо трафикирани с други цели хора и протича при значително по-брутални и постоянни прояви на жестокост, характерни с унизителността си.

Описаните особености на поробването го определят като тежко посегателство срещу личността с комплексен обект. То създава трайно състояние на драстично ограничаване на правоспособността, несъвместими с положението на пострадалия на носител на права¹⁴. Поробеният бива експлоатиран като средство за производство или третиран като вещ, спрямо която се упражняват вещни права и която може да се разменя срещу стойност и да се наследява. Робското подчинение е вид продължено безпомощно състояние, характерно с невъзможност на поробения да го прекрати по собствена воля, макар, както основателно се отбелязва в науката, то да не премахва изцяло възможността на поробения да взема и някои самостоятелни решения, несвързани със самото робско състояние¹⁵.

Тъй като съгласието за ограничаване на правоспособността е нищожно, несъгласието на поробения с подчиненото му положение е обективен елемент на поробването¹⁶, независимо дали жертвата субективно го осъзнава.

В литературата са коментирани хипотези на „доброволно” договорно встъпване в робско състояние под натиска на икономическа принуда, вкл. при инициатива на пострадалия¹⁷. В съдебната практика те почти не се откриват. В тях липсва автентично съгласие, тъй като мотивът на пострадалия произхожда от убеждение за безизходица, а свободната воля предполага възможност за избор.

¹⁰ *Принудителният* труд се полага при условията на чл. 2 от Конвенция № 29 на МОТ и разкрива белезите, установени в Насоките на МОТ от 2005 г. *Задължителният* труд се полага въз основа на императивна нормативна разпоредба, чийто адресат е определена група деца, към която принадлежи и поробеното дете.

¹¹ Съгласно Директива 2011/36/ЕС и Насоките на МОТ от 2005 г. принудителната просия е форма на принудителен труд.

¹² В научната литература са изказани различни мнения за съотношението на понятията „принудително подчинение“ и „робство“. Едното становище ги приема за синоними или поне за достатъчно близки, за да може законово понятие „принудително подчинение“ да обхване законово непознатото понятие „робство“ (вж **Пушкарлова, И.**, Трафикът на хора. Цит. съч., с. 101 и сл.). За критика на това мнение и коментар на алтернативни възгледи вж **Велчев, Б.** Цит. съч., с. 153 и сл., където е обоснована и авторовата теза, че между двете понятия съществуват разлики. Предложеният анализ дава аргументи и в полза на теза, че робството е по-тясното понятие.

¹³ Например, смяна на името, подлагане на глад, неполагане на грижи за здравето, хигиената, прехраната и облеклото, настаняване в опасни или негодни за обитаване помещения, изцяло едностранно и извънредно оскъдно общуване, в което деецът използва насилствени средства за изразяване. За анализ на съдебната практика по този въпрос вж **Пушкарлова, И.** Цит. съч.

¹⁴ Тезата се възприема и от **Велчев, Б.** Цит. съч., с. 153.

¹⁵ **Велчев, Б.** Цит. съч. с. 23.

¹⁶ В българската правна литература това разбиране е единодушно.

¹⁷ Пак там, с. 60 и сл.

По-чести са случаите, в които робското състояние възниква по инициатива на дееца, понякога дори без пострадалият да си дава сметка за него. За целта се използват нереалистични очаквания, заблуди, неопитност, неосведоменост, интелектуални затруднения и волева нестабилност в трудни житейски ситуации, характерни за конкретния пострадалият или за общността, сред която той бива избран¹⁸.

Типичните стратегии за обвързване в дългова зависимост например започват като великодушно даден заем или дарение за посрещане на жизненоважни разноси и внезапно ескалират в неотстъпчива и неочаквана за длъжника претенция за незабавно издължаване с невъзможна за плащане прогресираща капитализираща се лихва. Искането е скрепено с различни форми на насилие и ултимативно алтернативно предложение пострадалият да приеме да бъде експлоатиран. От него може да се поиска и да разреши експлоатацията или продажбата на свои близки (напр. деца) или по друг начин да се окаже въвлечен в поробващи практики като извършител или помагач.

Във всички случаи уговорката между страните за експлоатацията на длъжника или трето лице не трансформира паричното му задължение в трудова или друга лична престация, чието изпълнение погасява дълга. Полагането ѝ само отлага плащането или създава условия за набавяне на доходи, от които дългът да бъде евентуално

изплатен в бъдеще. Поради това предложението за експлоатация често е привидно „очовечено“ от обещания за печалба, която може дори формално да надхвърля общия размер на дълга към този момент. Практиката погрешно ги схваща като обещания за обогатяване на длъжника.

Първо, тези средства са предназначени за изплащане на дълг, който междуременно обичайно расте, а не за лично разпореждане от експлоатирания.

Второ, длъжникът не разполага с никаква сигурност, че средствата ще бъдат платени, нито с механизъм да ги получи. Много често самата експлоатационна престация се изразява в поведение, което не може да се остойности, дори самото то да има за резултат имотна облага. Така например самият акт на просия или на кражба няма собствена „пазарна“ стойност, каквато например има законният труд, и не е равностоен на облагата, която деецът евентуално извлича от него (стойността на получената милостиня или на откраднатите вещи всеки път е различна). Така едно лице може да бъде заставено да проси или да краде безсрочно. Дългът има функцията да го склони да приеме експлоатацията, но експлоатацията не е предназначена да съдейства за изплащането на задължението.

Трето, най-често обещанията не са и изпълнени, което ги превръща от обещания в заблуждения.

У нас описаната стратегия се прилага особено масово за мотивиране на бременни жени към престъпление по чл. 182б, ал. 2 от НК¹⁹, но

¹⁸ Така например в случай от 2008 г. извършителят заблудил пострадалиите родители на 6 малолетни и едно непълнолетно дете, че ще им осигури трудова заетост в съседна държава, за която осигурил пътуването им. Дватамата били безработни, издържали се от социални помощи и клошарство, живеели при изключително тежки битови условия, като мъжът бил с начално образование, а бременната му жена – напълно неграмотна. В чужбина деецът ги настанил в жилището си, където ги държал изолирани и без парични средства. След раждането на детето ги заблудил, че е родено с увреждания и оставено в социално заведение, като преди това получил подписа на майката върху декларация на чужд език за даване на съгласие за осиновяване. От значение за разбиране на психологията на поробените лица е удивителното обстоятелство, че семейството, пострадало за втори път през следващата 2009 г. от аналогично престъпление, осъществено от двама други извършители, които не само продали новороденото, но и не заплатили на бащата положения от него труд (Вж. ОА по д.п. № 4207/2010 г. на РП-Бургас).

¹⁹ Илюстративен и в някаква степен обобщаващ е следният пример, описан в ОА по д.п. № 4937/2010 на РП-Бургас: През лятото на 2010 г. двамата извършители дали 200 лева в заем на семейство за спешен ремонт на покрива на дома им. Съпрузите живеели с петте си малолетни деца в дълбока бедност в къща без прозорци, без зидан под и без легла. Познавали извършителите, които често посещавали района им, и бил известни с агресивността си. Когато през есента извършителите научили за бременността на съпругата, я посетили, докато била сама, и поискали да им върне заема, който според тях бил нараснал с лихвата до 800 лева. Когато им заявила, че не може да плати, ѝ предложили да роди детето си в чужбина и да го даде за осиновяване срещу 2000 евро. Отказът ѝ бил посрещнат със заплахи за побой над мъжа ѝ, които тя приела за сериозни, и дала съгласие. Дни по-късно била превозена до град в съседна държава и настанена при познати на извършителите, без пари и без да говори местния език. Когато споделила с домакините си, че не желае да се раздели с детето, те успели да ѝ помогнат да се свърже с близки и да се прибере в България въпреки съпротивата на извършителите. Семейството сигнализирило органите на реда, когато натискът за връщане на дълга от 800 лева бил подновен.

може да бъде открита и в рамките на същинския трафик на хора²⁰.

Процесът на приспособяване на пострадалия към състоянието на робство, особено при продължително и внезапно настъпило поробване, често се проявява в защитни психични реакции на привидно приемане на положението и негови субективни интерпретации като избрано, предпочетено и дори желано. Те възникват, след като поробването е настъпило, и не са израз на автентично съгласие, тъй като принудителността на подчинението изключва самостоятелността на волята.

2. У нас институтът на същинското робство и приравнените му практики на дългова зависимост, крепостничество и наследяване на съпруга никога не са били криминализирани, дори частично. Когато някое от тях е осъществено, по действащото право то може да получи наказателноправна значимост евентуално само като обстоятелство, отегчаващо отговорността за друго престъпление, с което е свързано в обща деятелност. Така, в изложения по-горе пример със склоняване на обвързана в дълг майка да продаде бъдещото си дете, за дееца възниква отговорност единствено по чл. 182а, който обхваща само действието по мотивиране на бременната, но не и значително по-опасната подготвителна дейност по нейното заробване в дълг.

Закрепостяването и наследяването на съпруга са непознати на съдебната практика и вероятно нетипични за българската криминална действителност. Това не премахва непременно необходимостта от превантивна законова защита, особено в светлината на международните задължения на България да я осигури. В тази връзка е важно да се има предвид, че експлоатационният тип престъпност, към който принадлежи и робството, има собствена динамика и зависи от самостоятелни вътрешни фактори, чиято връзка с факторовата среда на общата престъпност не винаги е лесно установима и това позволява на явлението да остане скрито и неповлияно от общите наказателни политики.

В действащия НК отделни конкретни хипотези на приравнени на поробване прак-

тики и обичаи, касаещи преди всичко жените и децата, могат да се търсят в обхвата на състави на престъпления против брака, семейството и младежта. С Наказателния закон от 1896 г. е въведено преследване за самоволно задържане на чуждо малолетно дете с намерение да бъде употребено за користни или безнравствени цели (чл. 292, ал. 2 отм.). През 1951 г. е криминализирана обичайната практика на продажба на дъщеря или сродница в брак срещу откуп, към която до момента съществува търпимост (чл. 287 отм.). През 1959 г. се появяват състави за принуждаване на дете към извършване на престъпление, проституция или просия (чл. 160 отм.) и за системно използване на зависимо лице за просия (чл. 285б отм.). Актуално разпоредбите са свързани с проблематиката на принудителния брак (чл. 177, ал. 2), ранния брак (чл. 190 – 191) и продажбата в брак (чл. 178, чл. 192), продажбата на собствено дете (чл. 182б), принудително склоняване на дете към проституция или извършване на престъпления (чл. 188), експлоатация на детски труд (чл. 192а), системно използване на зависимо лице, вкл. дете за просия (чл. 189), изоставяне и престъпления против гражданското състояние на малки деца (чл. 182а, чл. 184 – 186).

Никое от тези посегателства обаче **не е концептуализирано като форма на поробване.** Разпоредбите са основани на законодателно усилие за преодоляване или предотвратяване на деформации на съпружеските и семейните отношения и практиките за отглеждане, възпитаване и социализация на децата, които не се осмислят като елементи от засягане на правосубектността. Непосредствените обекти на тези престъпления се определят с известни различия от изследователите, което също потвърждава несвързаността им в единна завършена концепция за тяхната същност²¹.

Това определя и снизходителната наказателна политика към тях. Въпреки изричните указания на ДК за строгост, за изброените деяния се предвиждат ниски наказания, а в практиката доминира недооценяване на обществената им опасност. То е проявено в неповдигане на обвинения и системно бездействие на различни органи²²,

²⁰ Присъда 235/2009 г. на РС – Стара Загора по н.о.х.д. № 1949/2008 г.

²¹ Вж. прегледа на научните възгледи за обектите на повечето от цитираните състави у **Велчев, Б.** Цит. съч.

²² Вж. напр. Решение от 31.07.2012 г. ЕСПЧ „М. и други срещу Италия и България“ по Жалба № 40020/03, по което е установено нарушение на чл. 3 от ЕКПЧ поради неефективно разследване на данни за физическо и сексуално малтретиране на непълнолетна българска гражданка в Италия. Виж още Р № 270/21.08.2013 г. по ГД № 757/2013 г. на РС-Велинград: По повод подадена от самотен баща на 5 деца молба едното да бъде настанено в

предпочитане на леки наказания²³, масово осъждане по споразумение, освобождаване от отговорност по чл. 78а²⁴, оправдаване поради мало-значителност²⁵. Изразената в липса на реакция или в щадяща реакция търпимост към тях убедително се обяснява с произхода на тези престъпни явления в традиционни практики и обичаи, от които обществото все още не се е разграничило напълно²⁶. В допълнение тя може да се свърже и с обществени процеси, типично благоприятстващи робството и характерни за съвременните общества – непопулярност на проблемите на обезправените и уязвимите хора, разпадане на връзките на съпричастност и взаимност в полза на предимството на индивидуалистични ценности и стратегии, отчужденост и безразличие към общностните каузи и др.

Трябва да се признае, че изброените текстове страдат от редица концептуални и технически несъвършенства, увреждащи допълнително потенциала им да препятстват поробващи крими-

нални практики дори в рамките на приложните си полета.

За пример ще бъде приведен **чл. 182б от НК**. Текстът е парадоксален дори извън количествата с чл. 159а, ал. 3²⁷ и нелогичното ограничаване на субекта само до майката на пострадалото дете²⁸. Двата състава са с еднаква наказуемост, но различна опасност. Дори майката да е дала съгласие за продажбата на все още нероденото си дете, тя ще трябва отново да го даде след раждането, за да бъде детето реално продадено. Деянието по ал. 1 следователно е по-тежко, тъй като рисковете от продажба са по-непосредствени, а с него майката нарушава и родителски задължения, възникнали с раждането. Двата състава са алтернативни поради разликата в обстоятелствата, в която се дава съгласието и която по ал. 1 следхожда, а по ал. 2 предхожда раждането. При даване на съгласие и преди, и след раждането извършителката ще носи отговорност за две престъпления в условия на реална съвкупност, но

институция поради негови чести отсъствия от дома и домакински неумения, се установява, че негово непълнолетно дете съжителства съпружески с трето лице, друго непълнолетно дете е хоспитализирано поради риск от ранно раждане, а останалите две са настанени в специализирани институции. Според съда молителят, който вече съжителства с друга жена, не е препятстван, а просто не желае да отглежда единственото дете, останало на неговите грижи. Съдът констатира бездействието на компетентните органи спрямо данните за съпружески съжителства на двете непълнолетни момичета и съпричастността на бащата към тяхното установяване.

²³ Присъда № 48/31.01.2011 г по НОХД № 4143/2009 г. на РС-Плевен, потвърдена в наказателната си част от контролните инстанции: От юни 2003 г. до 16.04.2006 г. родителите на малолетната пострадала я използвали да извършва дребни кражби, а в началото на април 2006 г., тогава 13-годишна, я принудили да заживее съпружески с хърватски гражданин. В средата на месеца я транспортирали с автомобил до Хърватска, където до 2008 г. продължили да я използват за извършване на кражби, от което за развитието ѝ настъпили вредни последици. Наложено е общо най-тежко наказание от 5 години лишаване от свобода на всеки родител.

²⁴ Напр. Р № 800/08.09.2008 г. по НОХД № 1175/2008 г. на РС-Ямбол: Обвиняемата е 28-годишна неграмотна самотна майка на 4 деца, намиращи се под нейните грижи. От януари 2008 г., когато останала без социални помощи, до средата на февруари 2008 г. ежедневно извеждала две от тях (момиче на 5 и момче на 6 години) пред църква, за да просят, стояла на пейка наблизо и получавала парите, които хората им давали. Призната е за виновна при превес на смекчаващите обстоятелства по чл. 189, ал. 2 от НК и наказана с минималната глоба от 500 лева на основание чл. 78а от НК. Обоснована теза за изваждане на обсъжданите тук престъпления от обхвата на чл. 78а вж. у **Велчев, Б.** Цит. съч. с.94.

²⁵ Напр. Присъда № 4/25.11.2014 г. по НОХД № 671/2013 г. на РС-Ботевград, потвърдена с Р № 41/22.04.2015 г. по ВНОХД № 34/2015 г. на СОС: От февруари 2009 г. до 28.02.2013 г. 21-годишният деец, живял съпружески с 12-годишно момиче (ученичка в 6 клас), което престанало да ходи на училище, в началото на 2010 г. родило първото им дете, а през август 2012 г. – второто. Деецът припознал двете едва след като майката навършила 16 години. Двамата сключили брак. Съдилищата приели, че са налице условията на чл. 9, ал. 2 от НК, като се мотивирали с неотнормирани към въпроса за опасността на деянието следкриминални обстоятелства – сключването на брак и полагането на грижи за семейството.

²⁶ Вж. критичния анализ по този въпрос у **Велчев, Б.** Цит. съч., с.87 и сл. Подобна е констатацията в **Резолюция №1468 (2005) на ПАСЕ**, според която „под прикритието на спазването на културата и традициите на мигрантските общности има власти, които толерират насилствените бракове и ранните бракове, въпреки че те нарушават основните права на всяка жертва“.

²⁷ Относно стълкновението на двете разпоредби вж. **Пушкарова, И.**, Разграничение на трафика на хора от сродни престъпни дейности. В: Бюлетин на АПБ, дек. 2009 г.

²⁸ **Велчев, Б.** Цит. съч., с.116

в практиката няма случай на така конструирано обвинение.

И двата състава са формални и довършени с външно обективизиране на съгласието. Последващото му оттегляне не заличава отговорността, макар в практиката тя да не се търси, ако майката е успяла да запази детето.

Самата формулировка на изпълнителното деяние е смущаваща. То е ограничено единствено до външно изразяване на воля, която в действителност може да е дълбоко компрометирана, например поради заробване. Ако майката е пълновластен господар на поведението си, то тя типично е продавачът на детето, а не просто някой, който се съгласява с продажбата. Ако волята ѝ е накърнена, възниква обосновано съмнение дали даването на съгласие изобщо има такова значение за продажбата, което да оправдава криминализацията му на фона на отсъствието на състав, преследващ самата продажба. В част от тези хипотези отговорността може да е изключена на основание чл. 13 от НК.

От гледище на законодателен възглед веднага застава въпросът за смисъла отговорността на майката да се ангажира по толкова сложен начин за деяния без последици, особено при липсата на състави, квалифицирани с оглед настъпила продажба и с оглед участие на майката в нея.

Най-голяма чувствителност законът и правосъдието проявяват към случаи на поробване в контекста на **трафика на хора**, но дори в съчетание с изброените текстове тя пак не осигурява ефективна наказателноправна защита²⁹.

Първо, когато поробването е обхванато от целта на трафика, то все още не е част от обстановката, в която той се осъществява. Робското положение обаче може е настъпило, преди да се предприемат действията от изпълнителното деяние на трафика, и да продължава и след като те завършат³⁰. То създава обстановката, в която се осъществява мотивиращото въздействие върху

пострадалия, в която протича дейността по неговото въвличане в трафика и в която се осъществява последващата експлоатация. И в двата случая **актовете, в които се обективира създаването и поддържането на робското положение, са самостоятелни спрямо изпълнителното деяние на трафика** и следва да получат самостоятелна правна квалификация и наказване. Това, разбира се, предполага те да са криминализирани отделно.

Второ, **съпътстващите трафика престъпления традиционно и масово се пренебрегват в българската и чуждестранната съдебна практика**. Фактите за тях се ангажират единствено за доказване на трафика и индивидуализиране на отговорността за него, като образуваната съвкупност с придружаващите го посегателства не се разпознава. Изводът касае и практиките на поробване. Дори когато са криминализирани, предвидените за тях леки наказания не им позволяват да се отразяват съществено на цялостния обем на наказателната репресия, а оттам и на стратегиите за преследване и наказване на съвкупната престъпна дейност.

Трето, **пострадалият може да бъде приобщен към извършването на съпътстващи трафика престъпления, на което да не може да се противопостави**, тъй като *към този момент вече е поробен, но все още не е трафикиран*. По същия начин може да бъде заставен да извършва кражби, сводничество, документни и други престъпления в рамките на робска експлоатация, *без изобщо някога да бъде трафикиран*. Такъв е добре познатият пример с непълнолетни деца, използвани за джебчийски кражби от родителите си. Двете групи хипотези са масови, но неоснователно се намират извън приложното поле на **чл. 16а от НК** именно защото самата поробваща дейност не е адекватно и всеобхватно криминализирана, като не е осмислено и значението ѝ за наказателната отговорност на поробения³¹.

²⁹ Решение на ЕСПЧ по делото *Ранцев срещу Кипър и Русия*, постановено на 07.01.2010 г.: „Трафикът на хора по самото си естество и цел на експлоатация се основава на упражняването на власт, свързана с правото на собственост”.

³⁰ Вж. напр. Присъда № 25 на ОС-Варна по н.о.х.д. №1330/2008 г. Пострадалата разбрала от дееца, който я транспортирал и приел, че му е била продадена, за да проституира за него. Съпротивата ѝ е сломена с брутално насилие и заплахи за убийство на детето] в обстановка на постоянно непредизвикано насилие и по отношение на другите жени, които деецът принуждавал да проституират заедно с пострадалата.

³¹ Теза, че чл. 16а следва да се уреди като институт, изключващ наказуемостта, а не вината, е обоснована в **Пушкарлова, И.**, Наказване на пострадалия от трафик на хора: чл. 16а от Наказателния кодекс и заварени разпоредби, криминализиращи поведение в експлоатация. В: Сборник доклади от научна конференция „Наказателното правораздаване – традиции и перспективи“, УИ на СУ „Св. Кл. Охридски“, 2018г. (под печат).

Аналогично стои въпросът и когато непълнолетният не е имал качеството пострадал от престъпления по чл. 155, чл. 156, чл. 158а и чл. 188, ал. 2 от НК и не е бил използван за създаване на порнографски материал по смисъла на чл. 16а, ал. 2 към момента, в който е бил въввлечен в извършване на престъпление, но към този момент вече се е намирал в робство или подобно на него положение (например, бил е продаден на лицето, което го експлоатира).

В тази връзка включването в обхвата на чл. 16а, ал. 2 от НК на пострадалите от чл. 188, ал. 2 от НК и изключването на пострадалите по всички останали текстове, криминализиращи деяния, близки до поробващи практики (чл. 189, ал. 2, чл. 190, чл. 190а и т.н.), не само затвърждава неприятното впечатление за идейна безпросветност и произволност на законодателните решения в материята. То създава **безпринципна законова неравнопоставеност** между групи деца, чието общественоопасно поведение е обусловено от извършени срещу тях посегателства. Смислът да не се търси отговорност от пострадалите деца, вложен в чл. 16а, произтича не от вида на престъпението, на което са станали жертва, а от специфичното му отражение върху мотивационния механизъм на извършените от тях последващи деяния. Това отражение е еднакво както когато посегателството е сред изброените по чл. 16, ал. 2, така и когато е някое измежду другите обсъждани тук престъпления от Глава IV на Особената част на НК.

Дори повърхностният поглед върху чл. 16а показва, че приложното му поле следва съществено да се разшири, като обхване и общественоопасните деяния на поробени лица, независимо дали имат „качеството“ на пострадал от трафик, сводничество, отвличане с цел развратни действия и пр., или не.

3. Сравнителноправният преглед показва, че **криминализирането на робството като самостоятелно престъпление в Европа е модерна тенденция**, която се развива от началото на века под влияние на международните стандарти за трафик на хора, трудова и сексуална експлоатация. До момента тя е обхванала двадесетина държави, сред които Сърбия (2001 г., чл. 390 от НК), Беларус (2001 г., чл. 181-181[№] от НК), Испания (2003 г., чл. 607bis от НК), Италия (2003 г., чл. 600 и чл. 602 от НК), Черна гора

(2003 г., чл. 446 от НК), Босна и Херцеговина (2003 г., чл. 185 от НК), Финландия (2004 г., чл. 3а от НК), Македония (2004 г., чл. 418 от НК), Румъния (2004 г., чл. 202 от НК), Словения (2008 г., чл. 112 от НК), Латвия (2009 г., чл. 72I от НК), Молдова (2009 г., чл. 167-168 от НК), Германия (2013 г., чл. 233, ал. 1 от НК), Унгария (2013 г., чл. 192 от НК), Косово (2013 г., чл. 169 от НК), Великобритания (2015 г., чл. 1 от Закона за съвременното робство), Естония (2017 г., чл. 133, ал. 1 от НК³²) и др. По основните състави предвидените наказания варират от 6 месеца лишаване от свобода (Германия) до най-тежките за съответната наказателна система, вкл. доживотен затвор (Великобритания), макар най-често специалният максимум да е 10 години. Тенденцията сред по-новите закони е към налагане на по-тежки максимални наказания.

Поробването най-често е уредено като **престъпление против свободата или достойнството на личността**, но в Босна и Херцеговина, Латвия, Словения, Сърбия, Хърватия, Черна гора, Косово, Турция е включено единствено в състави на престъпления срещу човечеството и ценности под защитата на международното право. В Литва трудовата експлоатация в условия на принудително подчинение по чл. 147[№], ал. 2 от НК е престъпление срещу свободата на човека, а поробването в нарушение на международното право по чл. 100 е престъпление против човечеството.

Обобщено, робството е формулирано като упражняване върху друго на фактическа или юридическа власт, равняваща се на правото на собственост или на негови елементи, както и свеждането или държането на друго в постоянно подчинение чрез принуждаването му към съпружеско съжителство, полагане на труд при неприемливи условия, извършване на сексуални услуги, просия, престъпления и други дейности, включващи експлоатация. От обективна страна изпълнителното деяние се осъществява чрез сила, заплашване, въвеждане в заблуждение, злоупотреба с власт или използване на физическа или психическа слабост или на съществуваща нужда, или чрез обещаване и даване на облаги на онзи, който има власт или упражнява контрол върху поробения. Съгласието на поробения е без правно значение (изрична норма в този смисъл е въведена във Великобритания).

³² Тази разпоредба е най-новата в европейски план към октомври 2017 г.

Единственият бланкетен състав, предвиждащ отговорност за „поробване или задържане на друго в робство”, е чл. 202 от НК на Румъния. Френското наказателно законодателство не споменава изрично поробването, но през 2000 г. криминализира подчиняването на уязвимо или зависимо лице на условия на труд или живот, които са несъвместими с човешкото достойнство (чл. 225-14 от НК).

В Германия, Унгария, Финландия и Естония поробването е състав на трафика на хора³³. В други държави робската експлоатация на труд, вкл. в условия на дългова зависимост, е изведена в отделен състав (Румъния, Беларус, Молдова). Като самостоятелно престъпление или като една от формите на поробване е криминализирана и търговията с роби, формулирана като купуване, продаване или преотстъпване на лице, намиращо се в състояние на принудително подчинение или просто като „търговия с роби независимо от съгласието им” (Полша). Повечето наказателни закони на Балканите включват и склоняването на друго да продаде / да се откаже от своята или на трето лице свобода (Черна гора, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Словения), както и посредничеството в продажба на хора (Косово, Сърбия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Македония, Словения).

Съставите са квалифицирани, когато пострадалият е дете.

В останалите държави в Европа робството все още се преследва в рамките на съставите за трафик на хора, а отделни хипотези на поробващи практики са включени в обхвата на престъпления против брака, семейството и свободата на личността, както у нас³⁴.

4. В заключение може да се изведе препоръка същинското робство, търговията с роби и обичаите и практиките, подобни на робството, да получат самостоятелна и изрична криминализация в българския НК.

Това не само би довело до пълноценно изпълнение на поети от страната задължения по силата на международни договори, към които се е присъединила, и би я приобщило към модерните европейски законодателни тенденции. То би отговорило на нуждите от защита на българското общество. Съдебната практика разкрива, че различни поробващи практики са дълбоко интегрирани в стратегии на трафик на хора, а някои форми на робска експлоатация са несъставомерни, но се практикуват. Съществуващата наказателноправна уредба не е замислена и не е годна да осигури адекватна защита срещу тях. Нейната липса косвено насърчава разрастването им под българска юрисдикция, включително и поради пренасочване на чуждестранна по произход престъпност към България (ефектът „Делауеър”), и пречи на изпълнението у нас на актове на чуждестранни съдилища, с които български граждани са осъдени в чужбина за такива престъпления.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Велчев, Б. Робството и българското наказателно право, С.: Сиела, 2016 // **Velchev, B.** Robstvoto i balgarskoto nakazatelno pravo, S.: Siela, 2016.

Пушкарлова, И. Трафикът на хора, С.: Сиби, 2012 // **Pushkarova, I.** Trafikat na hora, S.: Sibi, 2012.

Пушкарлова, И. Разграничение на трафика на хора от сродни престъпни дейности. – В: Бюлетин на АПБ, дек. 2009 // **Pushkarova, I.** Razgranichenie na trafika na hora ot srodni prestapni deynosti. – V: Byuletin na APB, dek. 2009.

Пушкарлова, И. Наказване на пострадалия от трафик на хора: чл. 16а от Наказателния кодекс и заварени разпоредби, криминализиращи поведение в експлоатация. В: Сборник доклади от научна конференция „Наказателното правораздаване – традиции и перспективи”, УИ на СУ „Св. Кл. Охридски”, 2018 (под печат) // **Pushkarova, I.** Nakazvane na postradaliya ot trafik na hora: chl. 16a ot Nakazatelniya kodeks i zavareni razporedbi, kriminalizirashti povedenie v eksploatatsiya. V: Sbornik dokladi ot nauchna konferentsiya „Nakazatelnoto pravorazdavane – traditsii i perspektivi”, UI na SU „Sv. Kl. Ohridski”, 2018 (pod pechat).

³³ „Подчиняване на лице, ненавършило 21 годишна възраст, на робство, полагане на труд поради зависимост или при неприемливи условия“ (Германия); „Продаване, купуване, размяна, транспортиране или приемане на друго с користна цел“ (Унгария); „Поробване или държане на друго в принудително подчинение, превозване или търгуване с роби“ (Финландия); „Поставяне или задържане на друго в положение на принудителен брак, полагане на труд при необичайни условия, проституиране, извършване на престъпления или изпълнение на други неприемливи задължения, чрез незаконно лишаване от свобода, сила, заплашване, заблуждение или използване на зависимост, безпомощност или уязвимост“ (Естония).

³⁴ Федералният НК на Швейцария например изобщо не познава явлението робство, дори като възможна цел на трафика на хора по чл. 182.